

Het paradoxale perspectief van voedselbanken

RAF JANSSEN

'Het bestaan van voedselbanken geeft aan dat de gebruikelijke hulpverlening aan mensen in nood anders kan en anders moet.'

Veel politici willen liever niets weten van voedselbanken. Ze beschouwen het als een overbodig initiatief: goedbedoeld, sympathiek maar niet nodig. Politici willen vooral duidelijk maken hoe goed ze er in slagen om armoede en honger aan te pakken door het sociaal vangnet voortdurend te verbeteren. En voedselbanken passen niet in dat plaatje. Zij tonen de onvolkomenheden en gaten. In de plaats van dit verschijnsel te ontkennen, zouden politici beter stil staan bij het maatschappelijk perspectief van voedselbanken en de paradoxale functies die ze vervullen in onze samenleving. Voedselbanken zijn mede ontstaan om voedselverspilling te voorkomen en tegelijk is hun voortbestaan afhankelijk van deze verspilling. Voedselbanken ondergraven de solidariteit van de verzorgingsstaat en tegelijk functioneren ze als mogelijke vernieuwer van solidariteit. Voedselbanken houden mensen gevangen in hun armoede en tegelijk kunnen ze voor menige arme fungeren als een vrijplaats van lijdzaam verzet tegen de hyperactivering van ons moderne economische bestel.

VOEDSELBANKEN IN NEDERLAND

Voedselbanken zijn ontstaan in Noord-Amerika (1967) om voedselverspilling tegen te gaan en tegelijk iets te doen voor de armen. In België werd de eerste voedselbank opgericht in 1986 en in Nederland pas in 2002. Tegenwoordig zijn er 9 voedselbanken in België. Ze zijn verenigd in de Belgische Federatie van Voedselbanken. De voedselbanken in België verdelen het eten niet rechtstreeks. Het voedsel wordt doorgesluisd naar 653 caritatieve verenigingen in heel België, die een echt distributienet vormen. Bedoeling is om de minderbedeelden op correcte wijze te helpen en hun wederopname in de maatschappij te bevorderen. Met de eetwaren die deze verenigingen van de voedselbanken krijgen, stellen ze voedselpakketten samen of bereiden ze maaltijden voor in sociale restaurants. Men probeert daarbij rekening te houden met de specifieke behoeften van elk gezin. Op die manier maken 113.000 'minderbedeelden' in België gebruik van voedselbanken. In Nederland werken de voedselbanken anders. De ongeveer 100 voedselbanken of uitgiftepunten verstrekken doorgaans wekelijks wel rechtstreeks een voedselpakket aan huishoudens die hiervoor in aanmerking komen. Landelijk worden daarvoor dezelfde normen gehanteerd: het besteedbaar inkomen dat mensen maandelijks overhouden voor voeding en kleding mag niet hoger zijn dan 175,00 euro voor een éénpersoonshuis-

houden. Dat bedrag wordt verhoogd met 60,00 euro voor iedere volwassene vanaf 18 jaar, met 50,00 euro per kind van 13 tot 18 jaar en met 25,00 euro per kind tot en met 12 jaar. Eind 2008 werd wekelijks aan ongeveer 16.000 huishoudens een voedselpakket verstrekt.

Uitgaande van de Nederlandse situatie, waarop deze bijdrage is gebaseerd, kan de voedselbank omschreven worden als een plaats waar gratis verkregen voedsel, naartoe wordt gebracht. Het wordt daar opgeslagen en klaargemaakt om het uit te delen aan mensen die het nodig hebben. Gebeurde dit niet, dan moest het voedsel vernietigd of weggegooid worden. Het uitdelen van het voedsel hoeft niet per definitie te gebeuren op de bank waar het voedsel binnenkomt en bewaard wordt. In veel gevallen gebeurt dat juist niet op deze plek, maar op zogenaamde uitgiftepunten, dichter in de buurt van mensen die er gebruik van maken. Enkele grotere voedselbanken geven het gekregen voedsel weer door aan kleinere banken. Die verstreken op hun beurt zelf voedselpakketten of voorzien uitgiftepunten van voedselpakketten. De uitgiftepunten worden vaak ook aangeduid als voedselbank, terwijl het in feite slechts de loketten zijn van de elders gevestigde bank.

VERSCHILLENDE KLANTEN

Uit onderzoek van bureau Regioplan (2006) blijkt dat onder de deelnemers aan de voedselbanken in Nederland veel eenoudergezinnen (43%) en veel alleenstaanden (37%) zijn. De helft van de deelnemers is van Nederlandse afkomst en een kwart van Surinaamse of Antilliaanse. Verder is er nog een groep deelnemers van Marokkaanse of Turkse afkomst (ongeveer 10%). Het opleidingsniveau van de deelnemers blijkt beneden het gemiddelde opleidingsniveau van alle Nederlanders te liggen. Tweederde van de deelnemers is vrouw en de meeste deelnemers zijn tussen 30 en 49 jaar oud. Driekwart van de deelnemers heeft een uitkering, meestal een

bijstandsuitkering. En een nog veel hoger percentage (83%) heeft problematische schulden. Bij veel deelnemers is sprake van meervoudige en complexe problemen, waarvoor men hulp zoekt of krijgt bij verschillende instanties.

Globaal gesproken kunnen de deelnemers aan de voedselbanken in Nederland ingedeeld worden in drie groepen. Ten eerste zijn er mensen die ergens in de bureaucratie zijn vastgelopen (20%). Bijvoorbeeld mensen die heel lang op hun uitkering moeten wachten, 'omdat er een papertje ontbreekt in het dossier'. Deze mensen hebben de voedselbank

Tweederde van de deelnemers is vrouw en de meeste deelnemers zijn tussen 30 en 49 jaar oud. Driekwart van de deelnemers heeft een uitkering, meestal een bijstandsuitkering.

slechts een beperkte tijd nodig. Ten tweede zijn er mensen die met steun van de voedselbank weer perspectief gaan zien (20%). Deze groep is tot dan toe vastgelopen bij de reguliere hulpverlening of heeft even een tijd rust nodig om zaken op een rij te zetten en oneffenheden in

hun leven te verwerken. Deze mensen hebben de hulp van de voedselbank soms wat langer nodig, maar uiteindelijk vinden ze zelf hun weg en pakken de draad van hun leven weer op. Tot slot zijn er mensen die niet of heel moeilijk uit hun vaak meervoudige probleemsituatie komen: mensen die nooit leren om met geld om te gaan, mensen die niet (meer) in staat zijn zich te weren. Dit is de grootste groep (60%). Het huidige maatschappelijke systeem past niet bij deze mensen. Ze missen de vaardigheden die nodig zijn om hun draai te vinden in de samenleving. De mensen uit deze 'bodengroep' hebben blijvend hulp en begeleiding nodig om zich staande te houden in de huidige samenleving. Die hulp begint met het winnen en geven van vertrouwen. Bij dat proces kan de voedselbank een rol spelen, soms een korte tijd, soms een wat langere periode.

BETEKENIS VAN VOEDSELBANKEN

De voedselbank geeft ruimte aan mensen die er gebruik van maken: ook aan het einde van de week is er eten in huis of de huur en de energierekeningen

kunnen worden betaald omdat er minder geld uitgegeven hoeft te worden voor voedsel. Naast voedsel wordt er soms ook kleding of speelgoed verstrekt. Voor veel deelnemers heeft de voedselbank een belangrijke sociale betekenis. Bij veel voedselbanken kunnen mensen in een ongedwongen sfeer koffie drinken en een praatje maken bij het ophalen van het voedselpakket. Soms wordt er ondersteuning en hulp geboden. De voedselbank geeft mensen veerkracht omdat ze een middel kan zijn voor mensen om het zelf te redden.

Het feit dat veel gebruikers van de voedselbanken vanwege problematische schulden moeten aankloppen bij de voedselbank, roept vragen op over de omvang en noodzaak van het consumeren in onze samenleving.

Toch kost het heel wat deelnemers de nodige moeite om de stap te zetten naar de voedselbank. Want bij wie voedsel moet gaan vragen, moet het water tot aan de lippen staan. Of nog hoger... Dat gevoel leeft aanvankelijk bij veel deelnemers. Sommigen blijven dat gevoel houden. De meeste deelnemers denken er gaandeweg toch anders over en krijgen meer oog voor de positieve functies van de voedselbank. Tegelijk blijft bij veel deelnemers het idee bestaan dat ze een 'prijs' betalen voor het gebruik dat zij maken van de voedselbank. Desgevraagd weten mensen ook de elementen te benoemen van deze 'prijs': schaamte, afhankelijkheid en zorg.

EEN TIJDELIJKE LUIS IN DE PELS

Bij de organisatoren van de voedselbanken leven verschillende opvattingen over de relatie met gemeenten. Er zijn vertegenwoordigers van voedselbanken die gemeente en instanties liever buiten de deur houden. Ze willen geen subsidie van de overheid omdat ze bemoeizucht vrezen: ambtenaren die je opdrachten geven en je verplichten om mensen naar de schuldhulpverlening te sturen. Anderen geven aan wel subsidie te willen van de gemeente, maar geen inmenging. Zij vinden dat voedselbanken geheel zelfstandig moeten zijn en blijven. Ze moeten vooral proberen zichzelf overbodig te maken. Een initiatiefnemer van de voedselbank in Amsterdam verwoordt deze opvatting als volgt: 'De

voedselbanken moeten oppassen ook een instituut te worden. Voedselbanken moeten tijdelijk zijn. Je moet niet de problemen van de overheid of de samenleving oplossen, zoals armoede, tekortschietende voorzieningen en niet goed werkende instanties en hulpverlening. Als voedselbank moet je het maatschappelijke tekort niet proberen op te vullen. Juist door geen oneigenlijke taken te gaan doen blijf je overheid en instanties aanspreken op hun verantwoordelijkheden en zorg je ervoor dat je als voedselbank inderdaad over enkele jaren van het toneel kunt verdwijnen.' Deze opvatting verwijst naar de kritische 'horzelfunctie', de luis in de pels, die de voedselbanken kunnen vervullen in de samenleving.

Lokale en landelijke politici in Nederland weten niet zo goed hoe ze met voedselbanken moeten omgaan. Aanvankelijk hanteren ze de strategie om voedselbanken te beschouwen als een overbodig initiatief: goedbedoeld, sympathiek, maar niet nodig. De redenering is dat in Nederland een ruimhartig sociaal vangnet is opgebouwd en dat niemand armoede en honger hoeft te lijden. Steeds meer politici komen tot het inzicht dat ze met deze overbodigheidsstrategie achter de feiten aan lopen. Ze kunnen niet ontkennen dat mensen uit hun gemeente in een situatie van armoede verkeren en een beroep doen op voedselbanken. Ze onderkennen dat veel klanten van de voedselbanken uit de reguliere hulpverlening gevallen zijn, stukgelopen op pogingen om (terug) een plek te krijgen op de arbeidsmarkt. Voedselbanken zijn in de ogen van deze bestuurders vindplaatsen van mensen die teruggeleid moeten worden naar een meer structurele oplossing van hun problemen. Naar hun idee kunnen gemeenten die structurele oplossing bieden. Ze willen voedselbanken wel tijdelijk steunen als die hun klanten doorverwijzen. Deze vindplaatsstrategie is een beter antwoord op de realiteit van voedselbanken dan de overbodigheidsstrategie. Ze ontken echter de horzelfunctie die voedselbanken

hebben. Het bestaan van voedselbanken geeft aan dat de gebruikelijke hulpverlening aan mensen in nood anders kan en anders moet. Het feit dat veel gebruikers van de voedselbanken vanwege problematische schulden moeten aankloppen bij de voedselbank, roept vragen op over de omvang en noodzaak van het consumeren in onze samenleving. Daarom moeten voedselbanken ook aanzetten tot het nadenken over solidariteit.

EIGEN SCHULD, DIKKE BULT?

In een landelijke bijeenkomst over de betekenis van voedselbanken gaf een vrijwilliger van een voedselbank een hard oordeel over de klanten van zijn voedselbank: ze hebben het zelf verknald, het is hun eigen schuld dat ze schulden hebben, ze kunnen niet met geld omgaan, ze besodemieteren de boel als ze de kans krijgen. Hoewel hij het met een zekere 'liefdevolle mildheid' zei – het waren zijn 'klanten voor wie hij zich dagelijks inzette – riep zijn typering wrevel op bij andere deelnemers aan de bijeenkomst. Deze gingen zich vooral afzetten tegen het idee van 'eigen schuld, dikke bult' en verzuimden daardoor in te gaan op de vraag of de ogenschijnlijk harde typering niet een grote kern van waarheid bevat. Veel hulpverleners en beleidsmensen horen dat niet graag, omdat ze verandering willen brengen in de situatie van mensen, omdat ze problemen willen benoemen, aanpakken en oplossen. Als het probleem benoemd wordt als 'niet kunnen omgaan met geld' is een cursus budgetteren de oplossing. Daar kunnen de hulpaanbieder en de hulpvrager concreet mee aan de slag. Als het probleem benoemd wordt als 'niet-gebruik van gemeentelijke minima-voorzieningen' is ook duidelijk welke doelen gesteld moeten worden en welke acties moeten worden ondernomen.

De kwestie is echter dat de situatie van veel klanten van de voedselbanken niet verkleind kan worden tot deze benoembare en behandelbare problemen. Iedereen die de klanten van de voedselbanken kent, geeft aan dat het mensen betreft met meervoudige problemen. De conclusie dat deze mensen op een andere manier geholpen moeten worden, ligt voor

de hand. Een sociale dienst die de voedselbank louter ziet als een vindplaats om in contact te komen met mensen die ze anders niet bereikt, werkt kortzichtig. Want ze moet zich ook bezinnen over haar eigen manier van werken. Want hoe komt het bijvoorbeeld dat voedselbanken die groepen wel bereiken en hun vertrouwen weten te winnen? Desgevraagd geven gebruikers van voedselbanken aan dat ze bij de sociale dienst worden behandeld als een nummer, dat ze worden bedolven onder formulieren en bestookt met batterijen vragen die ze vaak al vele malen beantwoord hebben. Bij de voedselbank is meer tijd en krijgen mensen rust en aandacht. Vaak is er ruimte om een praatje te maken met lotgenoten als daaraan behoefte is. Mensen voelen zich minder bevoogd door de voedselbank. De benadering van de voedselbank ligt veel meer in de lijn van de door Andries Baart beschreven en uitgewerkte presentie-aanpak: aanwezigheid en tijd hebben staan voorop. Bij de sociale dienst staat doorgaans interventie voorop en medewerkers worden hier sterker afgerekend op het tijdig leveren van prestaties. De meeste gebruikers van voedselbanken herkennen zich niet in deze manier van werken en laten het touw dan ook snel los.

SCHULDENPROBLEMATIEK

In gesprekken met gebruikers van voedselbanken kwamen enkele opmerkelijke uitspraken naar voren over het consumeren. Iemand gaf aan heel gelukkig te zijn met het weinige geld waarmee ze moest rondkomen. 'Ik vind het eigenlijk wel fijn dat ik niet meer alles kan en hoeft te kopen.' Een ander gaf aan niet langer mee te doen aan het levenspatroon dat bij de meeste mensen gebruikelijk is. 'Ik koop nooit iets. Ik krijg dingen die anderen afdanken. Ik ga niet naar de stad, op een terrasje zitten, naar een pretpark, café, ik koop geen dure ijsjes, ik loop op te grote schoenen. Maar daarom voel ik me helemaal niet arm.' Weer iemand anders gaf aan blij te zijn dat haar budget beheerd wordt en dat ze op die manier beschermd wordt tegen het consumeren. Veel mensen die gebruik maken van de voedselbank hebben te maken met een zogeheten beschermingsbewind. Tijdens zo'n bewind krijgt de consu-

ment een beperkte hoeveelheid geld om zijn huishouden te runnen. Bij schuldhulpverlening wordt een dergelijke regeling meestal dwingend opgelegd. Drie jaar lang. Het is als het ware een periode waarin mensen buitengesloten worden van het normale consumeren. Als straf, als boetedoening of als heropvoeding. De mensen die vanwege schuldsanering buiten de orde van de samenleving der consumenten zijn gezet, moeten een eigenschap leren die funest is voor het functioneren en het voortbestaan van de consumentensamenleving: zuinig leven met hetgeen je hebt in plaats van constant nieuwe spullen kopen. Deze nieuwe spullen wekken de suggestie dat ze je gelukkig maken. Maar nog voordat je ze goed en wel uitpakkt hebt, moeten ze alweer vervangen worden door nog fraaiere en betere exemplaren die je pas echt het geluk kunnen brengen.

Dat was echter bedrieglijkerwijs reeds de belofte van de 'oude' spullen!

SOLIDARITEIT OVEREIND HOUDEN

De kritiek van de armoedebewegingen in Nederland dat het sociaal minimum te laag is gemaakt om fatsoenlijk van te kunnen leven, werd aanvankelijk genegeerd door de overheid. Naderhand werd het officieel tegengesproken met de mededeling dat het sociaal minimum wél toereikend is als de gemeentelijke minimaregelingen – o.a. kwijtschelding van gemeentelijke heffingen, tegemoetkoming voor sociaal-culturele activiteiten, sport, schoolkosten, aanvullende ziektekostenverzekering – erbij opgeteld worden. Kan over een paar jaar op soortgelijke wijze worden gezegd dat het sociaal minimum toereikend is als niet alleen de gemeente-

lijke minimavoorzieningen erbij worden opgeteld, maar ook het voedsel dat mensen (kunnen) krijgen bij de voedselbanken? Veel mensen zijn bang dat dit inderdaad het toekomstperspectief is en mede daarom zijn ze fel gekant tegen voedselbanken. In hun ogen ondergraven die de solidariteit van de verzorgingsstaat en is het een terugkeer naar oude vormen van caritas. Dit gevaar is niet denkbeeldig. Tegelijk mogen de ogen niet gesloten worden voor een vernieuwende functie die voedselbanken kunnen hebben. Voedselbanken bieden een kans dat armoedebestrijding weer iets wordt van de gemeenschap en dus niet als maatschappelijke taak weggeschoven wordt naar een anonieme overheid. Armoede is niet alleen een kwestie van te weinig geld, maar eerst en vooral een maatschappelijk probleem dat te maken heeft met de sociale verhoudingen tussen mensen. Armoedebestrijding houdt ook in dat mensen meetellen in de samenleving en mogelijkheden hebben om mee te doen. Die doelstelling kan de overheid niet in haar eentje waarmaken. Daar is eerst en vooral de samenleving zelf voor nodig. De voedselbank is een initiatief vanuit de samenleving, waarbij honderden vrijwilligers betrokken zijn.

De afwijzende reacties op de voedselbanken grijpen terug op de verworvenheden van de verzorgingsstaat die de vrije werking van de markt aan banden wist te leggen en een robuuste bestaanszekerheid garandeerde aan alle burgers. Dat type samenleving kende haar hoogtepunt in de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw. Sindsdien zijn de bezuinigingen ingezet en is stap voor stap geknaagd aan de bereidheid en de bevoegdheden van de staat om corrigerend op te treden ten aanzien van steeds autonomer wordende economische processen. Niet langer de productie van welvaart, maar de consumptie van welvaartsgoederen staat centraal. Daarmee verschuift ook de bereidheid tot en de ideeën over solidariteit. De robuuste, maar anonieme en koude solidariteit van de verzorgingsstaat wordt aangevuld met een

Voedselbanken gooien zand in de activeringsmachine, geven mensen de kans zich te onttrekken aan de activerende sociale zekerheid, aan activering als levensopdracht.

minder stevige, maar wel meer persoonlijke en warme solidariteit. De gerechtigheid wordt aangevuld met vormen van barmhartigheid. Dat kan leiden tot een nieuwe vorm van gerechtigheid.

BARMHARTIGHEID EN GERECHTIGHEID

Barmhartigheid en gerechtigheid staan dicht bij elkaar. Barmhartigheid is het opkomen voor mensen die in nood zijn en lijden aan onrecht. Dat opkomen kan gedaan worden door elke mens, in elke situatie. Barmhartigheid betonen is overigens niet mateloos en kent een grens, namelijk in de mate dat iemand een ander kan helpen zonder er zelf aan onderdoor te gaan. De mate van barmhartigheid wordt groter als twee mensen hun inspanningen bundelen of als een groepje mensen dat doet. Barmhartigheid kan ook een correctie zijn op gerechtigheid, zoals neergelegd in wetgeving of instituties. Een mens kan in nood komen door een wet of een instantie en barmhartigheid werkt daarin corrigerend. In het beleid is er voor de hoogste gezagdrager ruimte om met barmhartigheid de handhaving van de wet te corrigeren. Dat is de discretionaire bevoegdheid die een politiek bestuurder soms heeft om in een individuele situatie af te wijken van de algemene lijn.

Gerechtigheid is werken aan veranderingen binnen de structuur van een samenleving of gemeenschap opdat het onrecht binnen die structuur niet meer mogelijk is en mensen weer tot hun recht komen. Het is barmhartigheid naar een maat vertaald waar allen aan meedoen. Met andere woorden: zorgen voor een goede ordening van de samenleving. Als deze ordening gaat haperen en er gaten vallen in de structuren van de gerechtigheid, zijn er mogelijk vanuit de samenleving werken van barmhartigheid nodig om nieuwe structuren van gerechtigheid op het spoor te komen. Is de voedselbank een werk van barmhartigheid en is het een aanzet tot nieuwe structuren van gerechtigheid? Is de voedselbank een teken dat de samenleving op zoek is naar een

economie van de barmhartigheid, een economie van de edelmoedigheid, een economie van de gift? Wordt de losgeslagen geldeconomie door acties vanuit de samenleving vervangen, gecorrigeerd en getemperd door een 'transkapitalistische economie'? Groeit er vanuit de samenleving een economie die niet stoelt op het 'hebben', maar die drijft op waardering en zelfachting die mensen willen ontleenen aan wat ze doen? Is er een economie in de maak waarin rijken zich onttrekken aan de verveling van doelloze opeenhoping van rijkdom? En waarin ze zich maatschappelijk verdienstelijk willen maken door het delen van hun welvaart zonder daarvoor iets terug te verlangen? Ontstaat er een samenleving waarin arme mensen zich (noodgedwongen) onttrekken aan de economie van de permanente consumptie? Zouden de vermaledijde voedselbanken met alle tegenstrijdigheden die ze in zich hebben, toch een teken zijn dat de samenleving als aanvulling op de formele solidariteit op zoek is naar vormen van solidariteit die hun oorsprong vinden in de economie van de gift? Zijn de voedselbanken die hun oorsprong vinden in de overproductie van de markteconomie, tegelijk een teken dat mensen afstand nemen van het idee dat de markt het enige ordeningsprincipe is van onze samenleving?

SCHUILEN TEGEN DE ACTIVERINGSREGEN

In Nederland voert de overheid een straf beleid van activerende sociale zekerheid. Dit houdt in dat dit zekerheidssysteem mensen niet langer vrijwaart tegen de hardheid van het economische bestel. De sociale zekerheid maakt mensen juist klaar, houdt ze klaar of lapt ze op om mee te doen in dit bestel, waarin veel van de deelnemers aan de voedselbanken juist zijn vastgelopen of aan onderdoor zijn gegaan. Voedselbanken gooien zand in de activeringemachine, geven mensen de kans zich te onttrekken aan de activerende sociale zekerheid, aan activering als levensopdracht. Politieke bestuurders hebben dat in de gaten en dat vervult hen met wrevel. Ze proberen die wrevel weg te nemen door samen te werken met de voedselbanken en ze te incorporeren in hun activeringssysteem. Dat plaatst

voedselbanken voor een dilemma. Voor sommige mensen zijn activerende hulp en interventie inderdaad de aangewezen instrumenten om verbetering te brengen in de situatie. Voor anderen is presentiehulp meer op zijn plaats en een zekere bescherming tegen perspectiefloze interventie. Dat impliceert dat voedselbanken de kunst moeten verstaan om mee te gaan met de op interventie gerichte samenwerking. En tegelijk moeten ze hun voorziening overeind houden als een schuilkerk tegen activering als levensconcept dat steeds dwingender aan allen wordt opgelegd. Niet allen past die gebaande weg. Daarom moeten voedselbanken een vrijplaats blijven voor mensen die niet (meer) meekunnen of meewillen in de permanente wedstrijd van de activering. Voor deze mensen kan de voedselbank een schuilplaats zijn tegen de hyperactivering van ons moderne bestel. Dank zij de voedselbank kunnen mensen zich aan de druk van dit bestel onttrekken, zo goed en zo kwaad als het kan. Dat onttrekken doen ze veelal niet bewust, maar wel feitelijk. Het is een vorm van lijdzaam verzet. Bij sociaal verzet denken wij doorgaans meteen aan actie voeren, aan demonstraties, stakingen. Arme mensen hebben die middelen niet en ze hebben er vaak ook niet de energie voor. Het economische systeem is zo dwingend en vanzelfsprekend geworden dat veel mensen het geloof verloren hebben in de zin van dergelijke vormen van actief verzet. Mogelijk moeten we op zoek naar andere vormen van verzet. Vanuit die constatering is het interessant de vraag te stellen of in het lijdzaam verduren van armoede ook verzetsmomenten zitten: sociaal lijden als actie?

Raf Janssen is wethouder sociaal beleid, onderwijs, jeugd en cultuur in de gemeente Helden (Limburg, Nederland). Hij is als vrijwilliger actief in de Sociale Alliantie, een landelijk netwerk van organisaties op het gebied van armoedebestrijding. In dat kader publiceerde hij samen met collega's het boek 'Armoede de baas!? Het perspectief van voedselbanken' (Sociale Alliantie en Stichting CliP, Utrecht, november 2008). Hij is bereikbaar via raf.janssen@home.nl